

лингвистическом дискурсе и функции интертекстуальных включений, описаны формальные способы реализации научного диалога.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, лингвистический дискурс, научная коммуникация.

The article is devoted to study of intertextual relations in scientific discourse, in particular linguistic. The ways of expressing intertextuality were identified in the linguistic discourse and the functions of the intertextual inclusions, the formal ways of implementing scientific dialogue were described.

Keywords: intertextuality, intertext, linguistic discourse, scientific communication .

УДК 81'373.61=161.2

Шемет В.Г.

ПРЕФІКСОЇДНІ ДЕРИВАТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу семантики префіксоїдних дериватів на позначення локальності, характеристиці структурних особливостей композитів, сполучуваності питомих та запозичених префіксоїдів.

Ключові слова: дериват, префіксоїд, композит, словотвірне значення, словотвірна активність.

У сучасному мовознавстві дослідження афіксоїдів здійснюється переважно в аспекті комплексного лексико-семантичного аналізу відповідних дериватів-термінів різних галузей наук, що дає змогу виявити широке коло афіксоїдів залежно від сфер уживання. Активізація афіксоїдів у мові, їх висока продуктивність у словотвірній системі сучасної української мови зумовлює необхідність комплексного аналізу функціонування всіх префіксоїдів, що беруть участь у побудові префіксоїдних дериватів різних лексико-семантичних груп. А тому метою статті є дослідження семантики та структури префіксоїдних дериватів на позначення локальності.

Специфіку префіксоїдів як одиниць морфемно-словотвірного рівня відзначали вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, І. М. Кочан, І. М. Думбrevяну, М. М. Шанський та інші.

Словотвірні ряди з афіксоїдними дериватами на позначення локальності ще не були об'єктом дослідження мовознавців. Лише префіксоїди **високо-**, **низько-** проаналізовано в монографії Н. Ф. Клименко «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» як такі, що потрапили в «орбіту ад'єктивного семантичного поля кількості та інших параметричних вимірів» [4, 214]. До групи дериватів із локативним значенням належать ад'єктивні, рідше субстантивні композити з префіксоїдами: **високо-**, **вище-**, **внутрішньо-**, **задньо-**, **західно-**, **зовнішньо-**, **місце-**, **низько-**, **нижче-**, **нижньо-**, **південно-**, **північно-**, **передньо-**, **середньо-**, **східно-**.

Невід'ємним складником цієї групи є префіксоїд **високо-**, що співвідноситься з прикметником *високий* у 2 значенні «який знаходиться на далекій або значній віддалі від землі, від якої-небудь поверхні», наприклад: *високогірний* – 1. Який міститься, розташований, росте високо в горах (високогірне озеро); 2. Пов'язаний з перебуванням у високій гірській місцевості (високогірна експедиція); *високоорбітальний, високоширотний*.

Префіксоїд **внутрішньо-** у структурі складного слова співвідноситься із значенням «який є, міститься всередині чого-небудь»: *внутрішньозональний* – який існує, здійснюється в межах, усередині зони (географічної, економічної); *внутрішньоконтинентальний* – стосується до внутрішньої, глибинної частини континенту, що знаходиться там; *внутрішньотропічний* – стос. до внутрішньої, середньої частини поясу тропіків; *внутрішньодержавний, внутрішньозаводський, внутрішньокласовий, внутрішньокнижковий, внутрішньоклітинний, внутрішньокологоспний, внутрішньоматериковий, внутрішньопартійний, внутрішньополітичний, внутрішньосоюзний, внутрішньоспільковий, внутрішньоструктурний, внутрішньотекстовий, внутрішньочеревний, внутрішньочерепний, внутрішньосерцевий, внутрішньовенний, внутрішньоутробний*. Групу поповнює і прислівник *внутрішньомя'зово* – у м'яз, м'язи (про введення рідких ліків).

Локальні відношення реалізує префіксоїд **зовнішньо-** у композитах із значенням „який стосується відносин із іншими державами”. В українській мові він представлений у лексемах: *зовнішньо економічний* – стос. до економічних зв'язків держави з іншими країнами; *зовнішньополітичний, зовнішньоторговельний*.

Засобом вираження локальності є деривати з префіксоїдом **низько-**. Цей афіксоїд у структурі композита реалізує різні значення, оскільки співвідноситься з прикметником *низький* у 1, 2 значеннях. Композити з префіксоїдом позначають: «перебування на невеликій, близькій від землі віддалі» або „який має малу відстань від нижньої частини до верхньої або який має висоту меншу від звичайної для таких предметів»: *низькоорбітальний* – який здійснює переліт по низькій орбіті; *низькорослий* – який має невисокий зріст, який не доріс до звичайної, нормальної висоти; *низький; низькообстрижений, низькостелий, низькохмарний, низькошахтний, низькощоглий*.

Префіксоїд **нижче-** у афіксоїдних дериватах відповідає поняттю „далі, у наступному місці (розділі тексту тощо)”, наприклад: *нижчевикладений, нижчевказаний, нижчезазначений, нижчезгаданий, нижченаведений, нижченазваний, нижчеперелічений, нижчепідписаний, нижчеподаний, нижческазаний*.

У антонімічні відношення з префіксоїдом **нижче-** вступає префіксоїд **вище-**, який має значення «над чим що-небудь міститься, перебуває»: *вищевикладений* – вказівка на те, що раніше про написано чи сказане вже йшлося у тексті; *вищевідзначений, вищевказаний, вищезазначений, вищезгаданий, вищенаведений, вищеназваний, вищеописаний, вищеподаний, вищепойменованний, вищепоказаний, вищесказаний*.

Префіксоїд **нижньо-** у прикметникових афіксоїдних дериватах співвідноситься з прикметником *нижній* у 1 значенні «який міститься недалеко, внизу, нижче інших подібних предметів», наприклад: *нижньогубний, нижньореберний, нижньощелепний, нижньогірський, нижньогородський, нижньодніпровський, нижньонімецький, нижньооновгородський*.

Префіксоїд **середньо-** у композитах виражає значення «який однаково віддалений від кінців, країв чого-небудь»: *середньоазіатський* – стос. до Середньої Азії; *середньоязичний (середньоязиковий)* – лінгв. Який утворюється піднесенням середньої частини спинки язика до твердого піднебіння; *середньопіднебінний, середньоверхньонімецький, середньовисотний, середньонижньонімецький, Середньоросійська височина*.

Лексеми з префіксоїдами **західно-, північно-, південно-, східно-** також доповнюють реєстр слів із значенням локальності. Композити з цими афіксоїдами реалізують сему «напрямок, сторони світу», «частина материка; країни на цій частині материка», наприклад: *південно-західний* – який міститься, проходить у напрямку південного заходу, на південний захід від чого-небудь або південному заході чогось; *північноморський* – стос. до Північного морського шляху; *північно-східний* – який міститься, проходить у напрямку північного сходу, на північний схід від чого-небудь або на північному сході чогось, спрямований на північний схід; *південнокримський* – розташований на півдні Криму; *західноафриканський, західноукраїнський, південноамериканський, південноафриканський, південноросійський, південнослов'янський, південно-східний, південноукраїнський, північноамериканський, північнокавказький, північноукраїнський, північно-західний, східноєвропейський, східноказахстанський, східнонімецький, східносибірський, східнослов'янський, східноукраїнський* та інші. Бере участь також в утворенні лексичних сполучень *Південно-Африканська Республіка, Східнокитайське море*.

Деривати з префіксоїдами **задньо-, передньо-** мають значення «який рухається, пересувається попереду / позаду інших»: *задньопіднебінний* – лінгв. Який утворюється біля задньої частини піднебіння або за її участю; *передньозябровий* – зоол. 1. Який має зябра попереду серця; *задньоязиковий, передньоязиковий, передньопіднебінний*.

Словотвірне значення префіксоїда **місце-** – «відношення до місця, простору». Своє значення реалізує лише в іменниках: *місцеперебування* – пункт, місце, де хто-, що-небудь знаходиться, перебуває; *місцезростання* – місце, в якому хто-, що-небудь перебуває.

Аналіз семантики ад'єктивних і субстантивних композитів засвідчує, що словотвірні ряди префіксоїдних дериватів із семою локальності порівняно із іншими лексико-семантичними групами слів зростають, але незначною мірою. Найпродуктивніший спосіб творення дериватів – основоскладання. Словотвірні моделі проаналізованих слів утворені на основі поєднань прикметникових та іменникових основ (*низькоорбітальний, південноафриканський, північнокавказький*). Словотвірні ж моделі з префіксоїдами **вище-, місце-**,

нижче- утворені зрощенням синтаксичного словосполучення в одне слово (*вищевказаний, місцеперебування, нижчезазначений* та інші).

Аналіз композитів також засвідчує, що частина афіксоїдних прикметникових дериватів, утворених на основі підрядних субстантивних (за морфологічним вираженням) словосполучень, ускладнена прикметниковими суфіксами **-н, -зьк, -ськ**: *високогірний, нижньогородський*. Поєднання компонентів відбувається за допомогою інтерфіксів **-е-, -о-**.

Афіксоїдні деривати з локальним значенням утворюються й завдяки префіксоїдам іншомовного походження **аван-, ендо-, мезо-, пері-**.

Префіксоїд **аван-** (< франц. *avant* – перед) має словотвірне значення „розміщення перед чим-небудь”, наприклад: *авантитул* – перша сторінка книжкового блоку, яка передує титулові. Аналіз афіксоїдних дериватів засвідчив, що префіксоїд бере участь у творенні **назв приміщень**: *аванзал* – передній зал; невелике приміщення, кімната перед головним залом у великих будинках, палацах; *аванложа* – невелике приміщення перед входом до театральної ложі; *аванпорт* – 1) зовнішня частина порту, захищена від великої хвилі мисом, косою чи штучними спорудами і обладнана для якірної стоянки кораблів; 2) окремих біля гирла річки порт, пов'язаний у своїй роботі з основним портом; *авансцена* – передня частина театральної сцени між завісою і рампою. Деривати утворені аглютинативним способом, бо префіксоїди легко приклеюються і характеризуються великою активністю та свободою сполучуваності з різними основами, що одночасно є самостійними словами.

Префіксоїд **мез-, мезо-** (< грец. *mesos* – середній, серединний) залежно від основ, з якими сполучається, реалізує значення «середній», а в деяких лексемах може виражати словотвірне значення «проміжне положення чого-небудь»: *мезозой* – геол. четверта ера геологічної історії Землі; *мезоліт* – перехідний період між епохою давньої кам'яної доби і новою кам'яною добою (палеолітом і палеолітом); *мезопауза* – перехідний шар між мезосферою і термосферою на висоті 80-90 км; *мезосфера* – шари атмосфери на висоті від 50 до 80 км, які характеризуються зниженням температури приблизно від 0°C на нижній межі до -90°C – на верхній.

Словотвірне значення префіксоїдів **пері-, пері-** (< грец. *peri*) – «навколо», «кругом», «через». Вони беруть участь у творенні **астрономічної** термінології: *перигелій* – найближча до сонця точка орбіти планети, комети тощо; *периселеній* – найближча до Місяця точка орбіти штучного супутника Місяця; *періцентр* – найближча до центрального тіла точка орбіти планети або супутника.

Іншомовні афіксоїдні деривати утворені за такими словотвірними моделями: „основа грецького походження + основа грецька походження (-гелій, -селеній, -сфера)”, „основа французького походження + основа латинського походження (-сцена, -титул)”, „основа французького походження + французького (-ложа, -порт)”.

Трапляються також сполучення двох формантів (префіксоїда та суфіксоїда). Проте у композитах *мезо+літ, мезо+зой* препозитивний компонент

виконує роль ідентифікатора (префіксоїда), тому сема *локальності* є домінантною.

Словотвірну активність проявляє префіксоїд **ендо-** (< грец. *endon* – всередині), що означає «перебування всередині чогось» та **енто-** (гр. *entos* – усередині), який за значенням відповідає слову «внутрішній». Ці префіксоїди подібні за семантикою й сферою використання. Вони переважно беруть участь у творенні **біологічної** та **зоологічної термінології**, зокрема конкретизують місцезорозташування: *ендокарпій* – внутрішня частина плоду у рослин (напр., «кісточка» у плодах вишні, сливи тощо); *ендоплазма* – внутрішній шар цитоплазми тваринних і рослинних клітин, що містить різні зернисті включення й органоїди; *ентодерма* – 1) ентобласт – внутрішній шар зародка багатоклітинних тварин і людини на ранніх стадіях його розвитку; 2) *ендодерма* – внутрішній шар стінки тіла кишковопорожнинних тварин; *ендосперм* – тканина в насінні рослин, у якій відкладаються запасні поживні речовини, що їх використовує зародок у процесі свого розвитку.

Отже, дослідження семантики та словотвірної структури афіксоїдних дериватів дає змогу розв'язати широке коло сучасних мовознавчих проблем: встановлення місця префіксоїдів у структурі слова, їх кваліфікації, уточнення семантики та сполучуваності; інвентаризації префіксоїдних дериватів відповідно до їхніх структурно-семантичних особливостей. Зростання префіксоїдів та дериватів із ними в українській мові свідчить про входження цих одиниць до словотвірної та лексико-семантичної системи мови. Збільшення частоти вживання префіксоїдів призводить до того, що за ними закріплюється стає значення. А оскільки вони є препозиційними формантами в структурі композита, то виконують роль семантичного модифікатора і класифікатора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городенська К. Г. Префікси і префіксоїди в українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1986. — №1. — С. 36—41.
2. Думбрэвяну И. М. О словообразовательной сочетаемости и продуктивности префиксоидных формантов / И. М. Думбрэвяну // Дериватология и динамика в романских и германских языках : [межвуз. сб. / Кишинев. ун-т им. В. И. Ленина / ред. кол. : Г. С. Чинчлей (отв. ред.) и др.]. — Кишинев : Штиинца, 1989. — С. 36—42.
3. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць / Євгенія Анатоліївна Карпіловська / [АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні]. — К. : Наукова думка, 1990. — 156 с.
4. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк; НАН України. І-т мовознавства імені О. О. Потебні. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 335 с.
5. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. М. Кочан. — Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. — 520 с.
6. Шанский Н. М. Аффиксоиды в словообразовательной системе современного русского литературного языка // Исследования по современному русскому языку : [сборник статей, посвящ. памяти Е. М. Галкиной-Федорук / под ред. проф. Т. П. Ломтева, доц. А. А. Камыниной]. — М. : Изд-во МГУ, 1970. — С. 257—271.

Статья посвящена анализу семантики префиксоидных дериватов с локативным значением, характеристике структурных особенностей композитов, сочетаемости исконных и заимствованных префиксоидов.

Ключевые слова: дериват, префиксоид, композит, словообразовательное значение, словообразовательная активность.

This article dedicated to analysis the semantics of prefiksoid derivateves denoting locality, characteristics of structural features of composites, compatibility of specific and borrowed prefixoids.

Keywords: derivate, prefiksoid, composite, word building meaning, derivational activity, derivational.

УДК 811. 161. 2'37'42

Янченко Ю.А.

КОЛЬОРАТИВИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ ІДІОСТИЛЮ АРКАДІЯ КАЗКИ

У статті здійснено фрагментарний аналіз кольоративів, які функціонують у дискурсі поета «розстріляного відродження» Аркадія Казки.

Ключові слова: мовна особистість, кольоратив, семантика кольоратива, конотація, ідіостиль.

Поняття мовної особистості, введене Ю. Карауловим, почало активно функціонувати з 80-х років ХХ століття і залишається актуальним дотепер. Концепція мовної особистості розглядається як складова лінгвокультурології. Її загальна орієнтація полягає в акцентуванні ролі мови в соціумі, на основі чого можливе виділення групових та індивідуальних варіацій мовної особистості: носії соціолектів, діалектів, ідіолектів, а також окремі суб'єкти – історичні постаті, письменники, актори та ін. [6, 100-101].

Мовленнева діяльність характеризує особистість, її внутрішній світ, адже саме за допомогою мови комунікант репрезентує власні погляди і почуття. Важливим аспектом дослідження мовної особистості є виокремлення лексико-семантичних одиниць на позначення кольору, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Серед вітчизняних науковців кольоративи як репрезентанти ідіостилю письменника досліджували І. Бабій, А. Брагіна, Г. Губарева, Л. Донецьких, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицька, М. Філон та ін.

У сучасній українській мові кольоронайменування утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Кольороназви, що входять до його складу, відзначаються неоднаковим семантичним наповненням (колір може виражатися експліцитно чи імпліцитно), різною словотворчою структурою та граматичним оформленням. Його домінантними одиницями є номінації *червоний, жовтий, синій, зелений, білий, чорний, сірий*